

نقش دانشگاه‌ها در توسعه و نهادینه شدن نظام حقوق مالکیت فکری

غلامرضا ذاکر صالحی¹

دانشیار مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، تهران، ایران

پذیرش: 93/6/29

دریافت: 92/6/6

چکیده

حقوق مالکیت معنوی یا فکری، حقوق اموالی است که دارای ارزش اقتصادی داد و ستد هستند، ولی موضوع آن‌ها شیء معین مادی نیست. براساس بند «ج» ماده 2 قانون اهداف و وظایف وزارت علوم در خصوص ارزیابی و تأیید اختراعات و همچنین ماده 45 قانون برنامه چهارم توسعه، این دستگاه دارای وظایفی در این قلمرو است.

در این پژوهش نقش‌های ده‌گانه آموزش عالی در نظام حقوق مالکیت فکری تدوین و دیدگاه پاسخگویان درباره میزان اهمیت هر یک تدوین شده است. یافته‌ها مؤید اهمیت بالای کلیه نقش‌ها و کارکردها از نظر پاسخگویان است. در کنار این تلاش، تجارب عملی 26 دانشگاه معتبر جهان در زمینه حقوق مالکیت فکری با تأکید بر مبحث اختراعات با رویکرد تطبیقی جمع‌بندی شده است. تجارب دانشگاه‌ها نشان می‌دهد جوهره اصلی فعالیت دانشگاه‌ها ایجاد یک نظام حمایتی است تا بتوان ایده‌ها و پژوهش‌ها را به سطح تجاری‌سازی و خلق ثروت رهنمون شد. انواع این حمایت‌ها عبارت است از: مشاوره، تسهیل تجاری‌سازی، کمک به صدور مجوز، حمایت از بازاریابی، پیگیری امور ثبت اختراع، ارزیابی اختراعات دانشگاهی، کمک‌های مالی، استانداردسازی، انگیزش، رسیدگی به دعاوی، تهیه اسناد حقوقی و کنترل قوانین. در نهایت دو

Email: salehi514@gmail.com

* نویسنده مسئول مقاله:

سنخ اروپایی و آمریکایی شناسایی شده است. یافته‌ها نشان می‌دهند در ایران، آنچه در عمل اتفاق افتاده عمدتاً ارائه مشاوره و خدمات حقوقی، یعنی الگوی اروپایی بوده، نه الگوی آمریکایی که تأکید بر کمک به تجاری‌سازی دارد.

واژگان کلیدی: حقوق مالکیت فکری، ثبت اختراع، آموزش عالی، مالکیت فکری درون دانشگاهی، اختراعات دانشگاهی

1. مقدمه

حقوق مالکیت معنوی یا فکری¹ حقوق اموالی است که ارزش اقتصادی داد و ستد هستند، ولی موضوع آن‌ها شیء معین مادی نیست. موضوع این نوع مالکیت، ذاتاً غیرقابل لمس بوده، عبارت از وجهی از دانش و اطلاعات است که در محصولات فیزیکی یا فرایند تولید آن‌ها تجلی یافته است.

اولین معاهده در زمینه حقوق مالکیت فکری کنوانسیون پاریس در سال 1883 میلادی است که حقوق مالکیت معنوی را به سه بخش تقسیم می‌کرد: اختراعات، علائم تجاری، طراحی صنعتی. در سال 1886 نیز «کپی‌رایت» راه خود را به عرصه حقوق بین‌المللی گشود و در قالب کنوانسیون برن برای حمایت از آفرینش‌های ادبی و هنری پا به عرصه حیات نهاد. سازمان جهانی مالکیت معنوی (وایپو)² بعدها از ادغام دو معاهده برن و معاهده پاریس شکل گرفت. در حال حاضر 187 کشور عضو وایپو هستند و این سازمان یکی از سازمان‌های بزرگ وابسته به سازمان ملل متحد است.

موارد تحت حمایت مالکیت فکری مشتمل بر دو نظام حق مالکیت مؤلف (آثار مکتوب، آثار سمعی و بصری، آثار فنی مثل نرم‌افزارهای رایانه‌ای) و نظام حقوق مالکیت صنعتی - تجاری (اختراع، مدل‌های کاربردی یا مدل‌های مفید³ - علائم و اسامی

1. intellectual property rights

2. WIPO

3. utility model

تجاری) است.

امروزه نقش دانشگاه‌ها به‌عنوان هسته پیشتاز تولید علم و فناوری در جهت توسعه و نهادینه‌سازی حقوق مالکیت فکری نقشی قابل اعتنا است. به منظور شناخت بهتر نقش و کارکرد دانشگاه‌ها در نظام مالکیت فکری، بررسی نحوه فعالیت دانشگاه‌های مختلف جهان با بهره‌گیری از یک مطالعه تطبیقی در کشورهای مختلف جهان ضرورت دارد. بدیهی است با توجه به این‌که قانونگذار در بند «ب» ماده 45 قانون برنامه چهارم توسعه دولت را موظف کرده است: «نسبت به طراحی و استقرار کامل نظام جامع حقوق مالکیت معنوی ملی و بین‌المللی اقدام و ساختارهای اجرایی لازم را پیش‌بینی نماید» [1] انجام این مطالعه باید زمینه طراحی این نظام جامع را فراهم کند.

متأسفانه در قانون جدید ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب 1386 نیز نظام آموزش عالی کشور و وزارت علوم، تحقیقات و فناوری فاقد جایگاه و نقش دیده شده است. این مسأله نشانه نگاه صرفاً اداری به موضوع مهمی است که یکی از ارکان توسعه علم و فناوری در کشورها است. حقوق مالکیت فکری ابعاد مختلف فرهنگی، بینشی، مدیریتی، فنی، حقوقی، اقتصادی و سیاسی دارد.

در این مطالعه نقش و کارکرد نظام آموزش عالی کشور بیش‌تر مورد توجه قرار گرفته و بر مبحث «ثبت اختراع» تأکید بیش‌تری شده است.

هدف این طرح بررسی نقش‌ها و کارکردهای آموزش عالی (دانشگاه‌ها) در مسیر نهادینه شدن حقوق مالکیت فکری در ایران است و دو سؤال عمده آن به شرح زیرند:

- دانشگاه‌ها و نظام آموزش عالی کشور چه نقش و کارکردی در توسعه و نهادینه شدن حقوق مالکیت فکری دارند؟
- از بین نقش‌های یاد شده کدامیک به منظور سیاستگذاری در شرایط حاضر مهم‌تر و کلیدی‌تر است؟

۲. روش پژوهش و مراحل انجام طرح

روش پژوهش تلفیقی از مطالعه اسنادی و تطبیقی و پیمایشی با بهره‌گیری از دو ابزار پرسشنامه و مصاحبه است.

در بخش مروری بر ادبیات، نوع مطالعه اسنادی و کتابخانه‌ای است. در بخش دوم برای گردآوری و بررسی دیدگاه‌ها و نظر حقوقدانان و کارشناسان از مطالعه پیمایشی^۱ از طریق پرسشنامه محقق ساخته استفاده شد. در آزمون پایایی، ضریب آلفای کرونباخ بخش‌های مختلف پرسشنامه بالای ۰/۹ محاسبه شد. در مرحله سوم یک مطالعه تطبیقی صورت گرفته و نحوه فعالیت و نقش و کارکرد دانشگاه‌های مختلف جهان در زمینه حمایت از حقوق مالکیت فکری با تأکید بر ثبت اختراعات بررسی و تدوین شده است. در مرحله نهایی پیشنهادهای سیاستی، طبقه‌بندی موضوعی و تدوین و ارائه می‌شود.

۳. مروری بر ادبیات نظری و تجربی

کنوانسیون تأسیس سازمان جهانی مالکیت معنوی مصادیق حقوق مالکیت فکری را به شرح زیر برشمرده است:

- آثار ادبی، هنری و علمی،
- آثار نمایشی، آثار صوتی، برنامه‌های رادیویی،
- اختراعات در کلیه زمینه‌های فعالیت انسان،
- کشفیات علمی،
- طراحی‌های صنعتی،
- علائم تجاری، علائم خدماتی، نام‌ها و عناوین تجاری،

1. survey

- حمایت در برابر رقابت نامطلوب و غیر منصفانه [۲].

اکنون آموزه‌های نظری و تجربی پیرامون نقش آموزش عالی در این زمینه را مرور می‌کنیم:

مسئله توسعه نقش دانشگاه‌ها در حقوق مالکیت فکری همواره با چالش‌هایی همراه بوده است؛ زیرا آفرینش‌های فکری ریشه در ابتکارات فردی پژوهشگران دارند. از این رو دانشگاه می‌تواند با مشارکت اقتصادی با پژوهشگران در بخشی از حقوق مالکیت فکری آنان خود را سهیم کند.

محققان در گونه‌شناسی خود حوزه‌های قابل انتقال به دانشگاه را به سه گروه تقسیم کرده‌اند: (۱) حقوق اقتصادی مالکیت صنعتی، (۲) حقوق اقتصادی مالکیت ادبی، (۳) حقوق معنوی مالکیت فکری [۳].

با توجه به جدول زیر حوزه‌های قابل انتقال به دانشگاه در حقوق مالکیت فکری روشن می‌شود.

جدول ۱ حوزه‌های قابل انتقال به دانشگاه در حقوق مالکیت فکری

قابلیت انتقال به دانشگاه	انواع	حوزه
+	حق انحصاری ساخت	حقوق اقتصادی مالکیت صنعتی
+	حق انحصاری فروش	
+	حق ممانعت از واردات	
+	حق نشر و تکثیر	حقوق اقتصادی مالکیت ادبی
+	حق ترجمه	
+	حق اقتباس و تلخیص و تبدیل	
-	حق استفاده از پاداش و جایزه	
+	حق عرضه و اجرا	

ادامه جدول 1

قابلیت انتقال به دانشگاه	انواع	حوزه
+	حق افشای اثر	حقوق معنوی مالکیت فکری
-	حق حرمت نام و عنوان پدید	
+	آورنده	
-	حق تمامیت اثر	
-	حق عدول و استرداد اثر	
	حق دسترسی به اثر	

به نظر پژوهشگران این نکته اهمیت دارد که مالکیت فکری در فعالیتهای آموزشی و سایر وظایف دانشگاه از جمله تولید یا استفاده از مطالب مکتوب، نرم افزار، منابع علمی یا طرح‌ها در نظر گرفته شود [4].

روزنویگ در بررسی خود به این نتیجه رسیده است که گسترده‌ترین ارتباط بین دانشگاه‌ها و صنعت در آمریکا در ابتدا شامل قراردادهای توافق‌های فردی مشاوره بود که متکی بر مسؤولیت فردی استادان است، نه گزارش‌دهی منظم سازمانی. به تدریج این همکاری فردی پای دانشگاه را به سوی یک رابطه ساختارمندتر با شرکت‌ها کشاند. پس از آن برای حفظ حقوق مالکیت فکری دانشگاه‌ها، مدل‌های نوآورانه‌ای چون به هم پیوستن چند شرکت دانشگاهی و صنعتی مانند شرکت انجنیس¹ به وجود آمد. حالت دیگر مشارکت، ارتباط سیستماتیک دانشگاه با کنسرسیومی از کسب و کارها است. به منظور حفظ نقش کلیدی دانشگاه‌ها در این زنجیره بود که کنگره آمریکا در سال 1980، مالکیت ثبت اختراع ناشی از تحقیقات که به کمک دولت صورت گرفته را به دانشگاه‌ها واگذار کرد. به اعتقاد روزنویگ هم اکنون تنوعی از برنامه‌های تقسیم سود ناشی از حق اختراع بین مخترع، آزمایشگاه، دپارتمان و بخش مدیریتی دانشگاه که مسؤول پیگیری و بازاریابی ثبت اختراع است وجود دارد. دو چالش عمده کنونی از نظر

1. Engenics

روزنویگ عبارتند از: مخفی کردن اطلاعات در جریان تحقیقات دانشگاهی و تأخیر در انتشار نتایج تحقیقات به منظور حمایت از ثبت اختراعات ناشی از آن [5]. در کشور آمریکا در 1980 قانون بای - دل¹ تصویب شد که یک قانون برجسته است و به دریافت کنندگان بودجه‌های تحقیق و توسعه فدرال حق ثبت اختراعات و صدور مجوز شرکت را اعطا می‌کند. انگیزه اصلی تصویب این قانون، تسهیل بهره‌برداری از نتایج تحقیقات مورد حمایت دولت از طریق انتقال مالکیت از دولت به دانشگاه‌ها و دیگر پیمانکاران و صدور مجوز مالکیت فکری برای شرکت‌ها بود. اگرچه ثبت اختراعات در دانشگاه‌های آمریکا قبل از تصویب قانون بای - دل نیز صورت می‌گرفت ولی نظام‌مند نبود.

در پایان دهه 1990، بسیاری از کشورهای عضو OECD با پیروی از تغییر سیاست آمریکا اقدام به انجام اصلاحاتی در مقررات بودجه‌های تحقیقاتی و یا قوانین استخدام کردند تا نهادهای تحقیقاتی قادر به طرح درخواست، مالکیت و کسب مجوز مالکیت فکری تحقیقات صورت گرفته با کمک دولت باشند. اثر مهم و اصلی این تغییرات در اتریش، دانمارک، آلمان و ژاپن، کنار گذاشتن قانون «حق استاد» بود که به استادان این حق را می‌داد که ثبت اختراعات را به خود اختصاص دهند. اکنون حق مالکیت به دانشگاه‌ها انتقال یافته و در مقابل مخترعان دانشگاهی سهمی از درآمد کسب شده را تصاحب می‌کنند [6].

به نظر سروتنس تشویق دانشگاه‌ها به تجاری‌سازی نتایج تحقیقات از طریق اعطای مالکیت فکری به آن‌ها می‌تواند مفید باشد؛ اما برای تبدیل شدن پژوهشگران به مخترعان کافی نیست. اکنون دولت انگلستان بودجه آموزش مدیریت مالکیت فکری در دانشگاه‌ها را افزایش داده است. حتی در آمریکا و ژاپن، دانشگاه‌ها مبالغ کمتری برای درخواست ثبت اختراع می‌پردازند. همچنین دفاتر ملی ثبت اختراع به دانشگاه‌ها در آموزش مالکیت فکری کمک می‌کنند [6، ص 5].

1. Bayh- Dole

این محقق سپس سه راهبرد جدید را که هم اکنون دولت‌ها و مدیران دانشگاهی به آن رو آورده‌اند ارائه کرده است: 1) ایجاد شرکت‌های جدید به جای صدور مجوز برای شرکت‌های دیگر، 2) متوازن‌سازی حمایت و حفاظت مالکیت فکری با نیاز به حفظ دسترسی عموم، 3) صدور مجوز انحصاری در مقابل غیرانحصاری، 4) معافیت تحقیقات دانشگاهی از مالیات [6، ص 6].

ریچمن [8] در مقاله خود با بهره‌گیری از تجارب دانشگاه‌های آمریکا به‌ویژه دانشگاه دوک در قالب یک الگو، هماهنگی صنعت و دانشگاه را برای حفظ و ارتقای حقوق مالکیت فکری تشریح کرده است. به اعتقاد وی، اهمیت انجام تحقیقات دانشگاهی در نظام نوآوری فناورانه آمریکا مورد پذیرش و تأکید فراوانی قرار گرفته و اغلب از آن به‌عنوان مدل الگو و قابل پیروی، بخصوص از جانب کشورهای در حال توسعه یاد می‌شود.

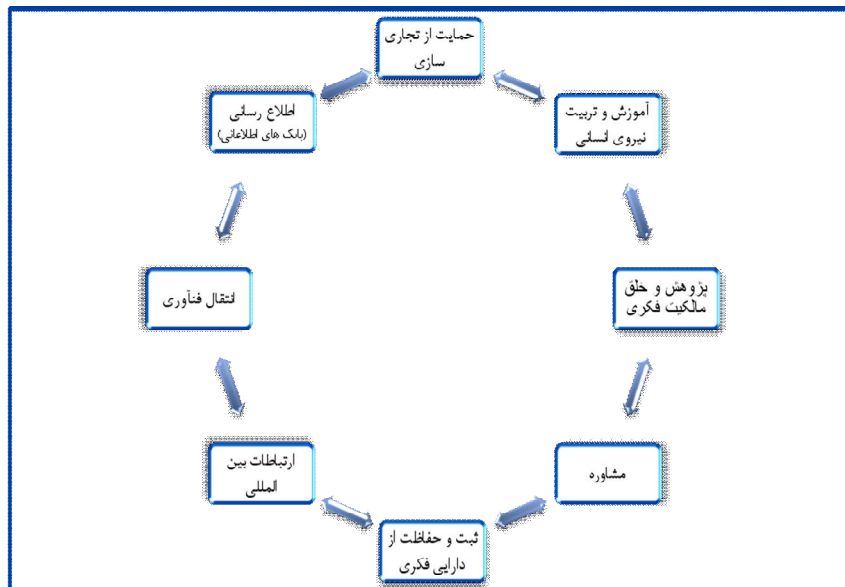
قانون بای-دل به دانشگاه‌ها بخصوص هاروارد، استنفورد، کالیفرنیا و ام.آی.تی. اجازه داد که به حقوق انحصاری ثبت اختراع پیرامون نتایج تحقیقات مورد حمایت فدرال دست یابند. در عین حال که اجرای این قانون دستاوردهای مهمی داشت، اما برخی محققان معتقدند که بای-دل یک معلول و نه یک علت افزایش ثبت اختراع و صدور مجوز دانشگاهی بود. علل واقعی یا عمیق‌تر این فرایند مواردی بودند که پیش از این شناسایی شدند:

- روابط بلندمدت بین صنایع و دانشگاه‌های آمریکا؛
 - تغییر گسترده و حرکت به سمت حقوق مالکیت فکری قوی‌تر از دهه 1980 تاکنون؛
 - تحول علوم زیست پزشکی از دهه 1970 تاکنون [7].
- مقاله باگلی استاد دانشکده حقوق دانشگاه ویرجینیا حاوی دیدگاه‌های اصلاحی در ساز و کار ثبت اختراعات دانشگاهی است.
- به نظر ایشان باید در نظام ثبت اختراع اصلاحات و انعطاف‌هایی صورت بگیرد تا

فرایند ثبت اختراعات موجود بتواند تسهیل‌کننده توزیع دانش دانشگاهی باشد. این مقاله، بخصوص از ایجاد «دوره زمانی تعمیم یافته گزینشی» طرفداری می‌کند. در این روش، محققان دانشگاهی زمان بیشتری برای انتشار و ارائه مرحله نخستین و اولیه تحقیقات قبل از پر کردن فرم درخواست ثبت اختراع خواهند داشت [8].

یک پژوهش خوب دیگر در زمینه حقوق مالکیت فکری دانشگاهی در کشور کانادا صورت گرفته است. کاترن هوی [9] می‌نویسد که دانشگاه‌های کانادا تنوع گسترده‌ای از سیاست‌های مالکیت فکری را به نمایش درآورده‌اند. دولت فدرال به تنظیم حقوق و مسؤولیت‌های مخترعان و دانشگاه‌ها در حوزه انتقال فناوری نمی‌پردازد، در نتیجه دانشگاه‌ها می‌توانند سیاست‌های متفاوتی اتخاذ کنند. در سال 2003، مدیران فناوری 61 دانشگاه از میان 121 دانشگاه کانادا که در پیمایش آمار کانادا شرکت داشتند، گزارش کردند که دانشگاه‌های آن‌ها مالکیت کامل یا مشترک هرگونه مالکیت فکری تحقیقات خود را به مخترعان آن‌ها اعطا می‌کنند. این امر در مقایسه با شماری از کشورهای دیگر تفاوت فاحشی دارد. مثلاً در آمریکا تمام دانشگاه‌ها بجز سه دانشگاه حقوق مالکیت فکری تحقیقات صورت گرفته را به خود اختصاص می‌دهند. به اعتقاد «هوی» انتظار می‌رود که تحقیقات کانادا درباره اثر سیاست‌های مالکیت فکری بر صدور مجوز دانشگاه - صنعت مورد نظر و علاقه کشورهای دیگر نیز باشد [9].

با نگاه به ادبیات موجود می‌توان تنوع طیف فعالیت‌ها در این حوزه را ملاحظه کرد. چنانچه بخواهیم اجزا و لایه‌های مختلف حقوق مالکیت فکری را در دانشگاه‌ها و مؤسسات پژوهشی بررسی کنیم در هشت حوزه می‌توان این قلمرو را دید: [10 و 11] شکل زیر تنوع مختلف آن‌ها را نشان می‌دهد.

نمودار 1 اجزای نظام حقوق مالکیت فکری در دانشگاه‌ها (یک وضعیت مطلوب)

در پژوهش‌های نظری و تجربی خلاصه سیاست‌ها و جهت‌گیری فعالیت نظام دانشگاهی در کشورهای بزرگ صنعتی به شرح زیر است:

1. گزارش‌دهی در مورد توافق‌های فردی مشاوره اعضای هیأت علمی با شرکت‌های غیردولتی (دانشگاه کالیفرنیا).
2. همسوسازی منافع حرفه‌ای استادان با منافع دانشگاه و رفع تعارض بین این دو گروه از منافع از طریق مسؤولیت فردی نه گزارش‌دهی رسمی (مورد دانشگاه هاروارد).
3. خرید بخشی از سهام کنسرسیوم‌ها به منظور پشتیبانی از انجام تحقیقات توسط دانشگاه‌ها (دانشگاه استانفورد و دانشگاه کالیفرنیا).

4. ملاحظه منافع و حقوق دانشگاه در زنجیره توالی تحقیق تا تولید و مصرف با همکاری دولت و صنعت.
 5. بهره‌برداری از حق مالکیت ثبت اختراعات دانشگاهی و تقسیم سود حاصله بین مخترع، آزمایشگاه، دپارتمان و بخش مدیریتی و بازاریابی.
 6. تشویق استادان به اعلام اختراعات خود.
 7. حمایت از مخترعین و پژوهشگران توسط دانشگاه در طی مراحل صدور مجوز و انتقال فناوری تا تجاری‌سازی آن.
 8. استفاده از مخترعان دانشگاهی در مذاکرات کسب و کار.
 9. اعطای مشوق مالی به اعضای هیأت علمی جهت جلب مشارکت آنان در فعالیت‌های انتقال فناوری براساس سیاست‌های مالکیت فکری دانشگاه.
 10. تبدیل تدریجی سیستم مالکیت - مخترع به سیستم مالکیت - دانشگاه در برخی کشورها که دارای منافع و در عین حال مضراتی هست.
- نقش دانشگاه‌ها در تجاری‌سازی اختراعات و نوآوری‌ها**
- تجاری‌سازی را مترادف با استانداردسازی عملیات تولید جهت ارائه و انتقال دانش و فناوری از یک فرد یا گروه به فرد یا گروهی دیگر به منظور به کارگیری در سیستم، فرایند، محصول یا روش‌های انجام کار دانسته‌اند [12].
- تجاری‌سازی دارای فکری فرایندی پرهزینه و پرریسک است و معمولاً امکان موفقیت مخترع یا نوآور به صورت فردی در آن بسیار ضعیف است. از این رو حمایت و سرمایه‌گذاری نهادهای علمی و صنعتی و تشکیل زنجیره ایده تا محصول اهمیت دارد.
- به اعتقاد فکور [13] اصلی‌ترین چالش در تجاری‌سازی نوآوری‌ها و اختراعات در نظام دانشگاهی ایران فقدان مقررات روشن برای تخصیص سهام شرکت‌های دانشگاهی بین مالکین و ذینفعان است.
- به اعتقاد برخی محققان [14] مراحل تجاری‌سازی یافته‌های پژوهشی عبارتند از:

1) تولید ایده، 2) ارزشیابی ایده تولید شده، 3) توسعه ایده و بررسی کاربردی کردن آن، 4) تحلیل تجاری کالا، 5) تهیه نمونه اولیه و مدل کالا و بازاریابی، 6) برآورد جنبه‌های فنی و اجرایی، 7) تجاری شدن. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود شش گام از هفت گام یاد شده جنبه بررسی و تحقیق و صبغه علمی دارد. از این رو دانشگاه‌ها در هر شش گام نخست از مراحل تجاری‌سازی یک ایده یا نوآوری یا اختراع می‌توانند مشارکت فعال داشته باشند.

4. یافته‌ها

اکنون یافته‌های اصلی مطالعه به اختصار در چند بخش ارائه می‌شود.

4-1. وضعیت موجود آموزش حقوق مالکیت فکری در ایران

آموزش حقوق مالکیت فکری از جمله زیرساخت‌های مهم در توسعه و نهادینه شدن آن است. در کشور ما این امر متأسفانه با تأخیر و ضعف‌های فراوان در چند سال گذشته آغاز شده است. در مقاطع دبستان راهنمایی و متوسطه هیچ‌گونه متن درسی یا آموزشی در کتب رسمی یافت نمی‌شود. در دوره‌های کارشناسی مهندسی و رشته‌های مدیریت صنعتی و مدیریت دولتی و علوم پزشکی و... نیز این مبحث در مجموعه دروس دانشگاهی تا کنون جایگاهی نداشته است، اما اخیراً گرایش‌هایی به سوی تعریف چند واحد درسی در برخی رشته‌ها شکل گرفته است که نیازمند حمایت است. در برنامه‌های آموزش مدیران در بخش‌های صنعتی و دانشگاهی و مؤسسات پژوهشی نیز هیچ‌گونه آموزشی (حتی در حد چند ساعت آشنایی اولیه) وجود ندارد. در شرایط احراز مشاغل دولتی در سازمان‌های مختلف نیز هیچ‌گونه تخصص تعریف شده‌ای به منظور آموزش و به‌کارگیری کارشناسان حقوق مالکیت فکری بجز در سازمان ثبت اسناد و املاک کشور به چشم نمی‌خورد.

پژوهش‌های حقوق تطبیقی _____ دوره 18، شماره 2، تابستان 1393

تنها تلاش قابل ارجح در این زمینه، تصویب و راه اندازی رشته حقوق مالکیت فکری در دانشگاه تهران است که در سال 1382 به تصویب رسید و توسط دانشکده حقوق این دانشگاه به اجرا در آمده است. هم اکنون این دوره توسط چند دانشگاه دیگر اجرا می‌شود. شرح عملکرد این دانشگاه‌ها در زیر ارائه می‌شود.

جدول 2 وضعیت کمی دانشجویان کارشناسی ارشد حقوق مالکیت فکری

تعداد پذیرفته شده	سال	
13	1383	دانشگاه تهران
15	1384	
17	1385	
15	1386	
16	1387	
15	1388	
16	1389	
15	1390	
6	1391	
128	جمع کل	
9	1382	دانشگاه شهید بهشتی
9	1383	
9	1384	
9	1385	
9	1386	
12	1387	
12	1388	
15	1389	
18	1390	
17	1391	
119	جمع کل	

ادامه جدول 2

تعداد پذیرفته شده	سال	
6	1382	دانشگاه تربیت مدرس
5	1387	
5	1388	
-	1389	
8	1390	
11	1391	
35	جمع کل	
27	1387	دانشگاه علامه طباطبایی
25	1388	
12	1389	
34	1390	
40	1391	
138	جمع کل	
22	1387	دانشگاه قم و دانشکده علوم اداری و قضایی قوه قضاییه (قم)
22	1388	
22	1389	
30	1390	
30	1391	
126	جمع کل	
546 نفر	جمع کل تعداد دانشجو	

در مصاحبه‌هایی که با مدیران دوره‌های یاد شده صورت گرفت مشکلات زیر مورد تأکید پاسخگویان قرار گرفت:

1. هیچ‌کدام از دانشگاه‌های مجری دوره براساس سفارش یک کارفرمای مشخص و

1. یک برآورد مشخص از بازارکار نسبت به جذب دانشجو اقدام نکرده‌اند.
2. برنامه یا اقدام مشخصی برای تخصصی‌تر شدن دوره در گرایش‌های مختلف در دستورکار نیست، هرچند این تمایل وجود دارد.
3. کمبود استاد و سایر امکانات آموزشی برای توسعه دوره به‌ویژه در مقاطع دکتری در همه دانشگاه‌ها مشهود است.

آموزش‌های غیر دانشگاهی

دوره‌های آموزشی غیردانشگاهی در ایران تاکنون به دو صورت زیر انجام پذیرفته است:

الف - دوره‌های آموزشی که سازمان جهانی مالکیت فکری معمولاً برای کارشناسان سازمان ثبت اسناد و املاک و دیگر دستگاه‌ها در راستای اجرای کنوانسیون‌های مختلف برگزار کرده است. واپیو همچنین نسبت به اعزام مدرس به کشورهای عضو اقدام می‌کند.

ب - کارگاه‌های آموزشی داخل کشور (کوتاه‌مدت). در این زمینه مراکزی چون سازمان پژوهش‌های علمی و صنعتی، جهاد دانشگاهی و پارک‌ها و مراکز رشد فعال بوده‌اند؛ اما پوشش کمی این آموزش‌ها ناکافی است.

4-2. ثبت و حفاظت و حمایت از حقوق مالکیت فکری در دانشگاه‌ها

در چند سال اخیر برخی از دانشگاه‌های مهم کشور به‌ویژه دانشگاه‌های صنعتی نسبت به تأسیس دفتر مالکیت فکری اقدام کرده‌اند. در برخی دانشگاه‌ها این وظیفه بر عهده دفتر ارتباط با صنعت و در برخی دیگر توسط مدیریت امور پژوهشی انجام می‌شود. تحقیق فکور و حاجی حسینی [15] که در بین هفت دانشگاه مهم کشور انجام شده نشان می‌دهد مجموع پرسنل تخصیص یافته به امور ثبت و حفاظت مالکیت فکری در این دانشگاه‌ها پنج نفر است. از نظر فعالیت نیز وظیفه این دفاتر صرفاً به راهنمایی ثبت اختراع محدود شده است. به اعتقاد این دو پژوهشگر هرچند اهمیت ثبت اختراعات

دانشگاهی احساس شده است، اما این عرصه هنوز نوپا است. بررسی این پژوهشگران نشان داد که عملکرد سال 1385 دانشگاه‌های مورد مطالعه چندان قوی یا آشکار نیست؛ هرچند مجموع این دانشگاه‌ها در این سال تعداد 93 مورد ثبت اختراع داخلی و 5 مورد ثبت اختراع خارجی داشته‌اند [15].

علاوه بر نوپا بودن، یکی از مشکلات دانشگاه‌های مورد مطالعه این بوده است که محققان بدون مراجعه به دانشگاه، مستقیماً به اسم خود اقدام به ثبت اختراع می‌کنند و در نتیجه آمار مدونی از اختراعات دانشگاهی در دست نیست. از سویی با توجه به اظهاری بودن ثبت در ایران، دانشگاهیان انگیزه چندان برای ثبت اختراع ندارند.

از نظر وجود فرایندها و رویه‌های کاری نیز سنت‌های جاافتاده‌ای در زمینه حفاظت از مالکیت فکری دانشگاهی مشاهده نمی‌شود. آیین‌نامه‌های تدوین شده یا در حد پیشنهادهای غیرمصوب باقی مانده‌اند یا به دلیل فقدان زمینه‌های لازم و ابلاغ از بالا به پایین به دست بایگانی سپرده شده‌اند.

علیرغم ارتباط تنگاتنگ مالکیت فکری با توسعه علم و فناوری عملکرد نظام آموزش عالی در حوزه حمایت به‌ویژه تا قبل از سال 1386 بسیار اندک بوده است. پس از فعال شدن مراجع منطقه‌ای مالکیت فکری در سازمان پژوهش‌های علمی و صنعتی و چند دانشگاه بزرگ کشور (جمعاً 11 مرجع) در دو سه سال اخیر اقدامات حمایتی مختصری صورت گرفته است. این اقدامات بخش کوچکی از فعالیت متنوع دانشگاه‌های غربی در این زمینه است. برخلاف دانشگاه‌های غربی رویکرد جامع نگر که مشتمل بر بسته‌های حمایتی از ایده تا محصول باشد در این فعالیت‌ها مشاهده نمی‌شود. همان‌گونه که در سطور آتی ملاحظه می‌شود در دانشگاه‌های ایرانی در قلمرو تسهیل تجاری‌سازی، حمایت از بازاریابی اختراعات، استانداردسازی اختراعات، کمک به صدور مجوز، انگیزش و... فعالیت کم‌تری صورت می‌گیرد. از نظر مشابهت، اقدامات دانشگاه‌های ایرانی به اقدامات دانشگاه‌های اروپایی، یعنی خدمات حقوقی و مشاوره‌ای نزدیک‌تر است تا دانشگاه‌های آمریکایی. در دانشگاه‌های آمریکایی نوعی مشارکت جدی و تسهیم

منافع قابل مشاهده است (ر.ک: جدول 5). ارقام ذکر شده در جدول شماره 3 با توجه به حجم بالای نوآوران و پژوهشگران کشور و برخورداری از 2400 واحد دانشگاهی و 30 پارک علم و فناوری و حدود 70 هزار عضو هیأت علمی و بیش از چهار میلیون و چهار صد هزار دانشجو اندک است. رشد این ارقام نیز با افت و خیز همراه بوده، نشانه تغییر و عدم ثبات در سیاست‌ها است. در سالهای اخیر برخی اقلام آماری مرتبط گزارش نشده است. در مجموع همین مقدار عملکرد جزئی را به عنوان نقطه عزیمت قدر می‌نهمیم.

جدول 3 عملکرد وزارت علوم در حمایت از حقوق مالکیت فکری

1390	1389	1388	1387	1386	عنوان فعالیت
490	203	36	692	156	تعداد تقاضاهای ثبت اختراع ارجاعی از اداره مالکیت صنعتی سازمان ثبت
193	250	564		248	تعداد تقاضاهای ارزیابی اختراعات ثبت شده برای تأیید و برخورداری از پشتیبانی
			40	32	تعداد کل تقاضا برای جلب حمایت مالی از ثبت اختراع در خارج از کشور
				28	تعداد کل تقاضا برای پشتیبانی از فروش امتیاز بهره‌برداری از اختراعات در داخل کشور
-	15	15	3	6	حمایت مالی از ثبت اختراع در خارج کشور
				26	حمایت از فروش امتیاز بهره‌برداری از اختراعات در داخل کشور

منبع: [16] و [17]

جدول 4 تعداد اختراعات ثبت شده واحدهای مستقر در پارک‌ها و مراکز رشد علم و فناوری طی سال‌های 90- 1385

عنوان	1385	1386	1387	1388	1389	1390
تعداد اختراعات ثبت شده در داخل کشور	145	236	245	499	310	321

منبع: [16]

4-3. مقایسه تجارب دانشگاه‌های مختلف خارجی

در این بخش با بررسی وبگاه الکترونیکی دانشگاه‌ها، مراکزی که دارای مرکز یا دفتر مالکیت فکری یا دفاتری با مأموریت مشابه (مانند انتقال فناوری) بودند انتخاب و اهداف، وظایف و انواع فعالیت آن‌ها استخراج گردید. بسیاری از دانشگاه‌های جهان به‌ویژه دانشگاه‌های شرقی فاقد چنین مراکزی بودند یا حداقل در وبگاه دانشگاه مطالبی در این مورد مشاهده نمی‌شد. با بررسی وبگاه 26 دانشگاه مهم و معتبر این مطالعه به مرحله اشباع رسید.

تجارب دانشگاه‌ها نشان می‌دهد جوهره اصلی فعالیت دانشگاه‌ها ایجاد یک نظام حمایتی است تا بتوان ایده‌ها و پژوهش‌ها را به سطح تجاری‌سازی و خلق ثروت رهنمون شد. انواع این حمایت‌ها عبارت است از: مشاوره، تسهیل تجاری‌سازی، کمک به صدور مجوز، حمایت از بازاریابی، پیگیری امور ثبت اختراع، ارزیابی اختراعات دانشگاهی، کمک‌های مالی، استانداردسازی، انگیزش، رسیدگی به دعاوی، تهیه اسناد حقوقی و کنترل قوانین.

خلاصه‌ای از نقش و کارکرد نظام آموزش عالی و دانشگاهی در کشورها و دانشگاه‌های مختلف در جدول آتی ارائه می‌شود.

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود مقایسه‌ها نشان می‌دهند که در دانشگاه‌های آمریکایی جهت‌گیری‌های اصلی به سوی ارتباط با صنعت و تجاری‌سازی است. در

عین حال در دانشگاه‌های اروپایی بیشتر بر خدمات حقوقی تکیه شده است. نکته در خور تأمل این‌که تنها کشوری که به صورت جدی و وسیع بر استفاده از دانش و پژوهش دانشگاه و تبدیل آن به ثروت تأکید داشته و نظامات و فرایندهای جاافتاده‌ای در این خصوص دارد، ایالات متحده آمریکا است.

جدول 5 خلاصه مطالعه تطبیقی تجارب دانشگاه‌های خارجی

ماهیت اصلی	مرکز / واحد	دانشگاه	ردیف
<ul style="list-style-type: none"> تسهیل ثبت اختراع مشاوره 	اداره مالکیت فکری	دانشگاه دولتی پنسیلوانیا [18]	1
<ul style="list-style-type: none"> کمک به تجاری‌سازی اختراعات 	اداره ریسک و مالکیت فکری - دفتر انتقال فناوری	دانشگاه ماساچوست [19]	2
<ul style="list-style-type: none"> ارزیابی ثبت اختراعات دانشگاه 	آزمایشگاه ریسک	دانشگاه ایالتی کالیفرنیا، فرسنو [20]	3
<ul style="list-style-type: none"> پیگیری امور ثبت اختراعات دانشگاه 		دانشگاه کنتاکی [21]	4
<ul style="list-style-type: none"> حمایت از تجاری‌سازی 	مؤسسه تحقیقاتی دانشگاه دولتی IOWA (شرکت ثبت شده)	دانشگاه دولتی IOWA [22]	5
<ul style="list-style-type: none"> انتقال فناوری صدور مجوز 	دفتر مالکیت فکری	دانشگاه سینسیناتی [23]	6
<ul style="list-style-type: none"> حفاظت از دارایی فکری دانشگاه 		دانشگاه پرینستون [24]	7
<ul style="list-style-type: none"> حمایت و تشویق 	مؤسسه مالکیت فکری (OIP) و اداره صدور مجوز کپی‌رایت	دانشگاه ایالتی میشیگان [25] و [26]	8

ادامه جدول 5

ردیف	دانشگاه	مرکز / واحد	ماهیت اصلی
9	دانشگاه ام. آی. تی [27]	دفتر مشاوره عمومی (OGC)، شرکت حقوقی داخلی مؤسسه فناوری ماساچوست (MIT)	• تسهیل تجاری‌سازی
10	دانشگاه کارولینای جنوبی [28] و [29]	مؤسسه مدیریت مالکیت فکری	• حمایت از بازاریابی و صدور مجوز و تجاری‌سازی
11	دانشگاه نبراسکا [30]	مؤسسه مالکیت فکری UNMC	• حمایت از بازاریابی و صدور مجوز
12	دانشگاه تگزاس سیستم [31]	دفتر وکلای عمومی	• حمایت از انتقال فناوری
13	دانشگاه ومینگ [32]		• حمایت
14	دانشگاه آلاسکا [33]		• حفاظت از رسانه‌های ارتباطی و اطلاعات و مقابله با تخلفات
15	دانشگاه ایالتی پن [34]	دفتر مالکیت فکری	• حمایت از تجاری‌سازی اختراعات
16	دانشگاه راش [35]	اداره مالکیت فکری (انتقال فناوری)	• حمایت از تجاری‌سازی و صدور مجوز
17	دانشگاه آمهرست [36]	اداره ریسک‌های تجاری و مالکیت فکری (CVIP)	• حمایت از تجاری‌سازی
18	دانشگاه کمبریج [37]	دفتر خدمات محدود فنی	• کمک به مشاورین دانشگاهی در عقد قرارداد با صنعت
19	دانشگاه آکسفورد [38] و [39]	دفتر خدمات حقوقی	• ارائه خدمات حقوقی
20	دانشگاه ایالتی سنت پترزبورگ روسیه [40]	دپارتمان مالکیت فکری و انتقال فناوری	• ارزیابی، بازاریابی و تجاری‌سازی

ادامه جدول 5

ماهیت اصلی	مرکز / واحد	دانشگاه	ردیف
• حمایت از کارآفرینی	مرکز تجاری‌سازی و توسعه به‌کارگیری فناوری (CCTD)	دانشگاه ام‌ام یو مالزی [41]	21
• اعطای گرانت (پژوهانه) • حمایت از تجاری‌سازی	شرکت توسعه چندرسانه‌ای	دانشگاه دولتی مالزی (یو.ام) [42]	22
• تأکید بر تسهیم دقیق حقوق مالکیت فکری اختراعات و آثار مکتوب بین ذینفعان • تجاری شدن تحقیقات • مدیریت اطلاعات علمی	دفتر حقوق مالکیت فکری	دانشگاه سیدنی استرالیا [43]	23
• سهیم بودن مخترع و دانشگاه در اختراعات دانشگاهی • شفاف‌سازی سهم مؤلف و دانشگاه در حق تألیف • ترغیب به افشای اختراع		دانشگاه تورنتو [44]	24
• مشاوره • پشتیبانی • ارزیابی اختراعات • کمک به بهره‌برداری و تجاری‌سازی	شرکت ایپال	دانشگاه فری برلین آلمان [45]	25
• مشاوره		گروه فناوری جهانی ثبت اختراعات و دارایی‌ها [46]	26

4-4. خلاصه یافته‌های پیمایش

نقش دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی در نهادینه‌سازی حقوق مالکیت فکری در این قسمت پس از شناسایی 10 نقش و کارکرد اصلی نظام آموزش عالی از پاسخگویان خواسته شد میزان اهمیت این نقش‌ها را از خیلی مهم تا اهمیت خیلی کم مشخص سازند. در جدول زیر این نقش‌ها به ترتیب اهمیت و براساس امتیاز مکتسب فهرست شده‌اند.

جدول 6 نقش دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی

امتیاز (براساس فراوانی پاسخ‌ها)	نقش دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی
42	ایجاد نظام‌های مشاوره‌ای برای کمک به پدیدآورندگان و مخترعان برای ثبت آثار خود
42	تسریع و توسعه مبادلات و همکاری‌های بین‌المللی-دانشگاهی در زمینه حقوق مالکیت فکری
42	کمک به تدوین راهبرد مدیریت حقوق مالکیت فکری در کشور
42	مشارکت دانشکده‌های حقوق در اصلاح قوانین موجود و تدوین قوانین جدید
42	مطالعه و پژوهش درخصوص کلیه زمینه‌های مرتبط با حقوق مالکیت فکری
40	تربیت متخصصین حقوق مالکیت فکری و قضات ورزیده در این زمینه
40	کمک به استقرار نظام مدیریت دارایی فکری (در سطح ملی و سازمانی) از طریق مطالعه و طراحی آن
40	ایجاد بانک‌های تخصصی اختراعات و نوآوری‌ها و آثار علمی و ادبی و هنری و طرح‌های صنعتی دانشگاهی (مقالات، پتنت‌ها، قوانین و مقررات و...)

ادامه جدول 6

امتیاز (براساس فراوانی پاسخ‌ها)	نقش دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی
38	طراحی سیستم حمایت علمی و فنی از نوآوران دانشگاهی از مرحله ایده‌پردازی تا تولید محصول و تجاری سازی آن
36	ارزیابی علمی و تخصصی اختراعات دانشگاهیان قبل از ثبت (کمک به سازمان ثبت، مشاوره تخصصی، ارزیابی مجدد برای حمایت‌های ویژه دانشگاه‌ها و وزارت علوم و ...)

جدول فوق نشان‌دهنده نقش دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی است. از بین 52 نفر پاسخگو 42 نفر نقش‌های «ایجاد نظام‌های مشاوره‌ای برای کمک به پدیدآورندگان و مخترعان برای ثبت آثار خود»، «تسریع و توسعه مبادلات و همکاری‌های بین‌المللی در زمینه حقوق مالکیت فکری»، «کمک به تدوین راهبرد مدیریت حقوق مالکیت فکری در کشور»، «مشارکت دانشکده‌های حقوق در اصلاح قوانین موجود و تدوین قوانین جدید» و «مطالعه و پژوهش درخصوص کلیه زمینه‌های مرتبط با حقوق مالکیت فکری» را مهم و خیلی مهم ارزیابی کرده‌اند. پنج نقش دیگر نیز اهمیت بالاتر از متوسط و زیاد داشته‌اند. بنابراین، هیچ‌یک از این نقش‌ها را به کنار نمی‌نهمیم.

5. نتیجه‌گیری

مطالعات و تجارب راهبردی کشورهای مختلف نشان می‌دهد که عمدتاً توسعه حقوق مالکیت فکری در سه سطح خرد (کنشگران علمی)، سطح میانی و سازمانی (سازمان دانشگاه به‌عنوان شخصیت حقوقی) و سطح ملی (معطوف به سیاست‌های دولت و نظام آموزش عالی) مورد توجه ویژه قرار گرفته است. معمولاً در تضاد و چالش بین حقوق

مخترع و حقوق دانشگاه، حقوق هر دو طرف ایفا می‌شود و مبنای اقدامات، نه انحصار، بلکه تسهیم و مشارکت است. ذینفعان مختلف معمولاً از طریق تعامل و شبکه‌سازی و تأسیس کنسرسیوم و روش‌های مشابه دیگر تلاش دارند تا حقوق خود را استیفا کنند. در کشورهای پیشرفته صنعتی معمولاً حفاظت و حراست از دارایی‌های فکری دانشگاهیان تا مرحله بهره‌برداری امتداد می‌یابد. علت احتمالی آن فراهم بودن زیرساخت‌های اولیه اقتصادی و تکامل سیستم‌های حقوقی حمایتی است. معمولاً در این کشورها برای تسهیل تجاری‌سازی هم مشاوره حقوقی داده می‌شود، هم پیش‌نیازهای قانونی و اجرایی تسهیل و مشوق‌هایی اعلام می‌شود. در این کشورها ارتباط نهادینه‌ای بین صنعت و دانشگاه وجود دارد. در درون دانشگاه‌ها نیز راه برای طرح درخواست، اخذ مالکیت و کسب مجوز تحقیقات صورت گرفته به نفع نهاد دانشگاه باز است. همان‌گونه که در متن مقاله آمد در اکثر کشورهای صنعتی غرب الگوی مالکیت - مخترع در حال تبدیل شدن تدریجی به الگوی مالکیت - دانشگاه است. در کشور ما این موضوع در برخی گزارش‌ها مطرح شده است. در گزارش تخصصی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی از حاکمیت الگوی فردی در فرایند زنجیره‌ای ایده تا محصول انتقاد شده است [47].

علیرغم این موضع‌گیری‌ها، در کشورهای در حال توسعه‌ای چون ایران شاید کپی‌برداری از این الگو که سعی دارد سهم عمده حقوق مالکیت فکری را از مخترع گرفته، به دانشگاه اختصاص دهد مناسب نباشد؛ زیرا موجب بی‌انگیزه شدن مخترعان و نوآوران از سویی و دامن زدن به تضادهای بروکراتیک در سطح مراکز علمی از سوی دیگر خواهد شد. ناگفته نماند که حمایت مالی دانشگاه یا دولت از اختراعات نباید به نادیده گرفتن حقوق مالکیت کنشگران اصلی منجر شود. با در نظر گرفتن همه این ملاحظات بومی، تسهیم منصفانه این حقوق و ایجاد یک سرمایه برای سازمان دانشگاه نیز می‌تواند محرکی برای حمایت‌های آتی دانشگاه‌ها باشد و موجب تشویق مدیران دانشگاهی به خلق فضاهای حمایتی بیش‌تر از مخترعان و نوآوران شود. تجارب متنوع

دانشگاه‌های جهان می‌تواند به صورت نمونه و پایلوت در برخی دانشگاه‌های مستعد و پرتوان داخل کشور آزمون و نتایج آن ارزیابی شود.

همان‌گونه که دیدیم این بررسی درصدد بود از بین نقش‌های ده‌گانه، نقش‌های کلیدی‌تر را کشف کند. نتایج و یافته‌ها نشان داد که پاسخگویان کلیه نقش‌های ده‌گانه را دارای امتیاز و الویت بالا تلقی کرده‌اند. بنابراین سیاست نظام علمی کشور باید «تنوع نهادینه» ای از ترکیب این نقش‌ها را هدف قرار دهد؛ به‌ویژه آن‌که نقش و کارکرد دانشگاه‌ها امروز به آموزش منحصر نمی‌شود، بلکه طیف وسیعی از کارکردها از قبیل آموزش و مدیریت تجارب یادگیری، پژوهش و تولید علم، توسعه فناوری و خدمات علمی را شامل می‌شود.

با توجه به یافته‌های مطالعه پیمایشی، جهت‌گیری و سیاست اصلی نظام علمی کشور می‌تواند نقش‌ها و کارکردهای ده‌گانه را از این حیث که پاسخگویان همه آن‌ها را مهم و خیلی مهم تلقی کرده‌اند هدف قرار داده، برای تحقق آن‌ها در عمل، زمینه‌های اجرایی را فراهم کند.

گروه دوم توجه ویژه نقش‌های تخصصی در حوزه بخش است. این نقش‌های ده‌گانه که باید برای اجرایی‌تر شدن آن‌ها تمهیدات لازم را فراهم کرد در جدول شماره 6 آورده شده‌اند.

مطالعه تطبیقی دانشگاه‌های منتخب جهان نشان داد از بین یازده نقش و کارکرد دانشگاه‌های خارجی، در دانشگاه‌های ایرانی عمدتاً بر دو سه نقش محدود از قبیل ارزیابی اختراعات و مشاوره تأکید شده است. از نظر سنخ‌شناسی نیز دو سنخ از اقدامات حمایتی شناسایی شد. سنخ آمریکایی که حمایت‌های آن بر تجاری‌سازی اختراعات متمرکز است و سنخ اروپایی که بر انجام خدمات حقوقی متمرکز دارد. به نظر می‌رسد از آن‌جا که بازار و صنعت ایران کشتش لازم و تقاضای مؤثر برای اختراعات و نوآوری‌های داخلی را ندارد، بسته حمایتی دانشگاه‌ها نیز به صورت طبیعی به انجام اقداماتی در حوزه خدمات و مشاوره برای ارزیابی و ثبت اختراعات گرایش پیدا کرده

است.

در ارتباط با تربیت نیروی انسانی متخصص نیز دانشگاه‌ها از سال 1382 حرکت آرام و معقولی را برای جذب دانشجویان کارشناسی ارشد آغاز کرده‌اند، اما به دلیل فقدان کارفرمای مشخص در بیرون آموزش عالی و نبود رویکرد کاربردی، این دوره‌ها در سطح انتقال دانش عمومی عمل کرده است.

6. پیشنهادهای سیاستی برای بهبود وضع موجود

در این بخش پیشنهادهای سیاستی برای بهبود وضع موجود توصیه می‌شود. منابع مورد استفاده برای تدوین این پیشنهادها عبارت بوده است از:

ایده‌های جهانی مندرج در ادبیات نظری، تجارب دانشگاه‌های جهان، یافته‌های پیمایش، تجارب شخصی محقق، مصاحبه با تعدادی از مدیران مالکیت فکری دانشگاه‌ها و وزارت علوم و مدیران گروه‌های ارائه‌دهنده دوره کارشناسی ارشد حقوق مالکیت فکری.

6-1. پیشنهادهای حوزه سیاستگذاری و برنامه‌ریزی و مدیریت مالکیت

فکری

- در حوزه صف، کلیه دانشگاه‌ها و مؤسسات پژوهشی به داشتن سیاست مالکیت فکری¹ و انتشار آن ترغیب شوند و این مؤلفه به‌عنوان یک شاخص در رتبه‌بندی و ارزشیابی آن‌ها در نظر گرفته شود.

- دفاتر مسئول مالکیت فکری در سطح دانشگاه‌ها و مؤسسات پژوهشی توان سیاستگذاری و برنامه‌ریزی اندکی دارند. با تأسیس شوراهای و کمیته‌هایی در سطح دانشگاه که این دفاتر بازوی اجرایی آن باشند این توان تقویت شود.

1. ip policy

- شرکت‌های زایشی¹ و مشتق از دانشگاه به‌عنوان حلقه‌ای فعال می‌توانند فرایند حقوق مالکیت فکری دانشگاه‌ها و مؤسسات پژوهشی را عمق و سرعت بخشند. مقررات متصلب موجود موانعی را در مسیر گسترش این شرکت‌ها ایجاد کرده است که نیاز به تدوین قوانین مستحکم‌تری در این زمینه احساس می‌شود. دفاتر انتقال فناوری و دفاتر تجاری‌سازی و دفاتر IP با این شرکت‌ها است که می‌توانند یک زنجیره کامل‌تر را شکل داده، دانش موجود را از طریق فروش جواز امتیاز به ثروت تبدیل کنند. از طریق همسو سازی و تقویت این زنجیره می‌توان هسته خلق دانش (خلق مالکیت فکری) را ایجاد کرد و توسعه داد. در کنار آن از روش‌های دیگری چون کنسرسیوم تحقیقاتی، سازمان پژوهش‌های گروهی، تحقیق و توسعه پیوندی (دو رگه) و... می‌توان هسته خلق مالکیت فکری را گسترش و امتداد بیش‌تر داد.

2-6. پیشنهادها در قلمرو قوانین و حفاظت از حقوق مالکیت فکری در

بخش آموزش عالی

1. دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌ها نسبت به مطالعه و تدوین و تصویب قوانین و مقررات مورد نیاز خود برای تبدیل پژوهش به اختراع، تعریف فرایند ایده تا محصول، تبدیل ایده‌ها به ثروت، و تکمیل خلأهای موجود در آیین‌نامه‌ها در سطوح مختلف اقدام کنند.
2. شایسته است سهم اختراعات دانشگاهی از کل اختراعات داخلی که هم اکنون حدود 7 درصد است ارتقا یافته، از مخترعان و نوآوران دانشگاهی حمایت مالی جدی و حمایت حقوقی کامل به عمل آید.
3. وزارت علوم در زمینه حقوق مالکیت فکری به موتور تفکر و نظریه‌پرداز و تولیدکننده دانش تبدیل شود، نه مرکزی که کار اجرایی و تصدیگرانه انجام می‌دهد. وزارت علوم می‌تواند در تولید چارچوب‌ها و معیارها و ساماندهی ارزیابی و

1. spin off

- داوری اختراعات به سازمان ثبت کمک‌های فکری شایسته کند.
4. اعطای فرصت مطالعاتی به استادان در زمینه حقوق مالکیت فکری.
5. نواقص قانون جدید ثبت اختراعات پس از یک دوره آزمایشی توسط دانشگاه‌ها، مطالعه و اصلاحات آن در قالب یک لایحه به هیأت محترم دولت پیشنهاد شود.

6-3. ساماندهی نظام مالکیت فکری درون دانشگاهی

1. طراحی نظام‌ها و فرایندهای مالکیت فکری دانشگاهی و تدوین آیین‌نامه‌های اجرایی آن،
2. تدوین قراردادهای نمونه جهت تسهیم حقوق مادی اختراع بین دانشگاه و مخترع براساس انواع خدمات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری که دانشگاه در اختیار مخترع می‌گذارد،
3. تدوین سیاست‌های حمایتی دانشگاه‌ها از مخترعین و نوآوران دانشگاهی تا مرحله تجاری‌سازی،
4. ارتقای سطح فعالیت دفاتر مالکیت فکری دانشگاه‌ها و ارائه انواع خدمات حقوقی به نوآوران و مخترعان دانشگاهی و استادان و پژوهشگران با کیفیت بالا و ارزان و در دسترس،
5. الزام دانشگاه‌ها به تدوین و انتشار سیاست مالکیت فکری خود،
6. گزارش‌دهی در مورد توافقات فردی مشاوره اعضای هیأت علمی با شرکت‌های غیردولتی،
7. همسوسازی منافع حرفه‌ای استادان با منافع دانشگاه و رفع تعارض بین این دو گروه از منافع از طریق مسئولیت فردی، نه گزارش‌دهی رسمی،
8. ملاحظه منافع و حقوق دانشگاه در زنجیره توالی تحقیق تا تولید و مصرف با همکاری دولت و صنعت،
9. بهره‌برداری از حق مالکیت ثبت اختراعات دانشگاهی و تقسیم سود حاصله بین مخترع، آزمایشگاه، دپارتمان و بخش مدیریتی و بازاریابی،
10. تشویق استادان به اعلام اختراعات خود،

11. توسعه حمایت از مخترعین و پژوهشگران توسط دانشگاه در کلیه مراحل صدور مجوز و انتقال فناوری تا تجاری‌سازی آن،
12. استفاده از مخترعان دانشگاهی در مذاکرات کسب و کار،
13. اعطای مشوق مالی به اعضای هیأت علمی جهت جلب مشارکت آنان در فعالیت‌های انتقال فناوری براساس سیاست‌های مالکیت فکری دانشگاه.

6-4 آموزش، مشاوره و فرهنگسازی در دانشگاه‌ها

1. آشنا کردن رؤسا و مدیران دانشگاه‌ها و موسسات پژوهشی با مبانی و مسائل حقوق مالکیت فکری و لحاظ شدن آن به‌عنوان یکی از معیارهای رتبه‌بندی و ارزشیابی دانشگاه‌ها و مؤسسات پژوهشی،
2. تربیت قضات متخصص حقوق مالکیت فکری توسط دانشگاه‌ها به منظور تأسیس شعب تخصصی،
3. حمایت از انجمن‌های علمی و بخش خصوصی جهت تأسیس و گسترش مراکز مشاوره حقوق مالکیت فکری،
4. حمایت مالی و فکری برای تأسیس کتابخانه الکترونیکی مالکیت فکری و همچنین ایجاد و توسعه بانک‌های اطلاعاتی اختراعات خارجی که از نظر کاربردی «کاربر-دوست» باشند،
5. اثربخش‌تر کردن دوره‌های کارشناسی ارشد حقوق مالکیت فکری از طریق ایجاد گرایش‌های کاربردی،
6. فعال‌تر شدن مراجع منطقه‌ای وزارت علوم در حوزه فرهنگ‌سازی و اطلاع‌رسانی و آموزش‌های کوتاه‌مدت،
7. دفاتر مالکیت فکری یا انتقال فناوری دانشگاه‌ها از حالت مشاور منفعل به مشاور فعال تبدیل و از همان ابتدای تدوین طرحنامه پژوهشی در کنار محقق، جهت تبدیل فرایند پژوهش به اختراع یا نوآوری هماهنگی‌های لازم را به عمل آورده، گام به گام

فرایند تحقیق را هدایت کنند.

7. منابع

- [1] قانون برنامه چهارم توسعه، تهران، مرکز مدارک علمی سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، 1383.
- [2] www.wipo.int/portal
- [3] حکمت نیا، محمود، میان‌مالکیت فکری، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، 1386.
- [4] Mutschler, M. & Graff, D. G, 2008, "Introduction to IP Issues in the University setting: A Primer for Scientists" in: [www. Iphandbook. org](http://www.Iphandbook.org)
- [5] Rosenzweig, R. M. " Research as intellectual property: influences within the university"*science, Technology and Human values, Vol 10(2);41* 1985
- [6] Cervantes, M. "Academic Patenting: How universities and public research organizations are using their intellectual property to Boost research and spur innovative start- ups Turning science into Business"OECD, 2003
- [7] Reichman, J. H. "University – Industry collaboration: The united states experience"*wipo conference paper, June 23, 2005*
- [8] Bagley, M. "Academic Discourse and proprietary Rights: Putting Patents in their proper Place" *Boston college law Review, Vol: 47, No1, 2006*
- [9] Hoye, A. K. "University intellectual Property Policies and University – industry Technology transfer in Canada"University of waterloo. 2006
- [10] گودرزی، مهدی و باقری، سید کامران، «بررسی نظام مالکیت فکری ایران»، فصلنامه رشد فناوری، ش6، بهار 1385.

- [11] ذاکر صالحی، غلامرضا، «بررسی مسائل و مشکلات حقوق مالکیت فکری در ایران و نقش دانشگاه‌ها در توسعه و نهادینه شدن آن»، گزارش طرح، تهران، مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، 1386.
- [12] Ravi. K. etal, Evaluating the commercial potential of emerging technologies. International Journal of Technology transfer and commercialization. 2 (1), 2003.
- [13] فکور، بهمن، «نحوه تخصیص سهام شرکت‌های دانشگاهی بین مالکین آن‌ها»، رشد فناوری، س 10، ش 37، 1392.
- [14] علمی، محمد، «روش‌های تجاری‌سازی یافته‌های پژوهشی»، معاونت توسعه روابط اقتصادی سازمان توسعه تجارت ایران، 1388.
- [15] فکور، بهمن و حاجی حسینی حجت اله، «کارآفرینی دانشگاهی و تجاری‌سازی نتایج تحقیقات در دانشگاه‌های ایران (مطالعه موردی 7 دانشگاه مهم کشور)»، فصلنامه سیاست علم و فناوری، س 1، ش 2، 1387.
- [16] گزارش ملی آموزش عالی، تهران، مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، 1386 و 1387.
- [17] کارنامه سازمان پژوهش‌های علمی و صنعتی ایران، تهران، سازمان پژوهش‌های علمی و صنعتی ایران، 1389 و 1390.

[18] [www. research. psu. edu/](http://www.research.psu.edu/)

[19] [www. umass. edu/research/cvip/about. html](http://www.umass.edu/research/cvip/about.html)

[20] [www. Apps. nciaa. org](http://www.Apps.nciaa.org)

[21] <file:///G:\ip\ipcommercialization Faculty Guide. htm>

[22] [www. iastate. edu](http://www.iastate.edu)

[23] [www. uc. edu](http://www.uc.edu)

[24] [www. princeton. edu](http://www.princeton.edu)

[25] [www. oip. msu. edu](http://www.oip.msu.edu)

- [26] [www. ip/michiganuniversity. htm](http://www.ip/michiganuniversity.htm)
- [27] www. mit. edu/committees/ip
- [28] www. usc. edu
- [29] www. ip. research. sc. edu
- [30] [file://G:\ip\UNMC Intellectual Property office. htm](file:///G:/ip/UNMC%20Intellectual%20Property%20office.htm)
- [31] [file://G:\ip\the university of Texas system](file:///G:/ip/the%20university%20of%20Texas%20system)
- [32] www. uwadmnweb. uwyo. edu
- [33] [file://G:\ip\copyright-xmlalaska. htm](file:///G:/ip/copyright-xmlalaska.htm)
- [34] <http://www.upenn.edu/penna-z/type/0/term/office>
- [35] Rush Intellectual Property office
- [36] [Flie://G:\ip\umass Amherst office of commercial ventures and intellectual](file:///G:/ip/umass%20Amherst%20office%20of%20commercial%20ventures%20and%20intellectual)
- [37] www. enterprise. cam. ac. uk
- [38] www. admin. ox. ac. uk
- [39] [www, Isis-innovation. com/Researchers/patents](http://www. Isis-innovation. com/Researchers/patents)
- [40] www. unipat. pu. ru/
- [41] www. mmu. edu. my
- [42] www. um. edu. my
- [43] www. sydney. edu. au
- [44] www. utoronto. ca
- [45] www. fu-berlin. de/en
- [46] www. Paconsulting. com/services/tech-innovation
- [47] مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، گزارش تخصصی «پیشنهاد ساز و کار اجرایی تعیین تکلیف مالکیت دارایی‌های فکری حاصل از تحقیق و توسعه»، گزارش شماره 12069، آذر 1390.